

تاریخ شفاهی دفاع مقدس

مجموعه مقاله‌های همایش ملی تاریخ شفاهی با محوریت دفاع مقدس

به کوشش:
غلامرضا عزیزی

فهرست نویسی پیش از انتشار کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران

- سرشناسه:
عنوان و نام پدیدار:
مشخصات نشر:
مشخصات ظاهری:
شابک:
وضعیت فهرست نویسی:
موضوع:
موضوع:
شناسه افزوده:
شناسه افزوده:
رده بندی کنگره:
رده بندی دیویی:
شماره کتابشناسی ملی:
- همایش تاریخ شفاهی ایران (دومین، ۱۳۸۹، تهران)
تاریخ شفاهی دفاع مقدس: (مجموعه مقاله های همایش ملی تاریخ شفاهی با
محوریت دفاع مقدس) / به کوشش غلامرضا عزیزی.
تهران: سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۹۰.
۵۸۰ ص.
۹۷۸-۹۶۴-۲۴۶-۲۰۸-۲
فیبا
تاریخ شفاهی -- ایران -- کنگره ها
جنگ ایران و عراق، ۱۳۵۹ - ۱۳۶۷ -- مقاله ها و خطابه ها
عزیزی، غلامرضا، ۱۳۴۵ - گردآورنده
سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران
DSR ۱۶۰۱ / ه ۸۲ ۱۳۸۹
۹۵۵/۰۸۴۳
۲۶۳۵۱۰۷

تاریخ شفاهی دفاع مقدس
مجموعه مقاله‌های همایش ملی تاریخ شفاهی یا حضور مردم دفاع مقدس

به کوشش: غلامرضا عزیزی

ناشر: سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران

شماره‌تان: ۱۰۰۰ نسخه / چاپ اول ۱۳۹۰

چاپ و صحافی: قلم گم

بها: ۱۰۰۰۰ تومان

نشانی: تهران، بزرگراه شهید حقایق (غرب به شرق)

بعد از ایستگاه مترو، بلوار کتابخانه ملی

تلفن فروشگاه: ۸۱۶۲۳۳۱۸-۸۱۶۲۳۳۱۵-۸۸۹۴۱۹۴۶

دورنگار: ۸۸۹۴۷۴۹۶

وبسایت: www.nlai.ir

پست الکترونیک انتشارات: Publication@nlai.ir

سخن نخست	۹
مقدمه	۱۳
فصل اول	۱۹
سوزۀ خاطرات جنگ را چگونه پیدا کنیم؟ / سید قاسم یاحسینی	۲۱
تاریخ شفاهی همگانی دفاع مقدس / رحیم نیکبخت	۲۹
مروری بر تاریخ شفاهی دفاع مقدس / رضا تاج آبادی و امیر مرادی نژاد	۳۷
دفاع مقدس و شهدای محلی و منطقه ایبار و یکد تاریخ شفاهی / داود امینی	۵۹
تاریخ شفاهی در خدمت جنگ: مروری بر تاریخ شفاهی بازسازی هویت / غلامرضا آذری خاکستر	۷۷
باید و نبایدهای تاریخ شفاهی آزادگان / محمدرضا بختیاری	۹۷
تاریخ شفاهی جنگ: تحمیلی؛ ضرورت‌ها و فرصت‌ها / رضا حاجی آبادی	۱۱۵
فصل دوم	۱۱۹
روایتی از تاریخ شفاهی یک فرمانده جنگ / دکتر عمادالدین فیاضی	۱۲۱
شهید یسری از زبان دوست / رشید جعفریور	۱۳۹
یادمانده‌های فرهنگ پیاده ستاد کیکاوس امیری از عملیات آزادسازی محروم‌هایان - صوفیان به اشنویه / علی امیری	۱۵۱
دشواری‌ها و دلمشغولی‌های یک تدوینگر تاریخ شفاهی بهاران شیمیایی سر دشت / خاتون حکمت	۱۶۳
تاریخ شفاهی بهاران شیمیایی سر دشت و یک مصاحبه / دکتر علیرضا ملاتی توانی	۱۸۱
فتح حلبچه به روایت رزمندگان کرد / دکتر علی اکبر کجیاف و فریدون نوری	۱۹۹
زمینه‌های وقوع جنگ تحمیلی عراق علیه ایران / غلامرضا درکتانیان	۲۱۳
تاریخ شفاهی فعالیت‌های وزارت امور خارجه ایران پیرامون جنگ هشت‌ساله تحمیلی و حوادث قبل و بعد آن / حسین روحانی صدر	۲۷۷

فصل سوم	۲۴۷
آسیب‌شناسی تاریخ شفاهی: مرزهای خاطره / غلامرضا عزیزی	۲۴۹
آسیب‌شناسی تاریخ شفاهی: غفلت از حق ارزش‌های تقدس در جنگ / محمد علی حیدری دلگرم	۲۶۷
آسیب‌شناسی به کارگیری تاریخ شفاهی در گروه‌های مذهبی: یانگاهی به طرح‌های تاریخ شفاهی کانون نشر حقایق اسلامی و انجمن پیروان قرآن / محمد نظرزاده	۲۸۷
آسیب‌شناسی به کارگیری تاریخ شفاهی در تحقیقات دانشگاهی / سکینه یوسفی، رقیه فروهر	۲۹۹
آسیب‌شناسی به کارگیری تاریخ شفاهی در موضوعات اجتماعی: نمونه موردی، اتوبوس‌رانی مشهد / شهراب یوز محمد تقی	۳۱۳
آسیب‌شناسی مصاحبه در حوزه روحانیت در ایران: نمونه موردی، زندگی و سیره حضرت آیت‌الله حاج‌الشیخ مدرس قزوینی / نورالدین حسین سنابادی عزیز	۳۱۹
فصل چهارم	۳۳۹
ضرورت توجه به «علم رجال» در تاریخ شفاهی / سیدمحمدصادق فیضی	۳۴۱
فرصت‌ها در خاطره‌نگاری و تاریخ‌نگاری شفاهی انقلاب اسلامی / محسن کاظمی	۳۷۵
کارکرد تاریخ شفاهی در تحقیق اقوام و گروه‌های گمنام در تاریخ معاصر / محمد حسینی	۴۱۳
اهمیت تاریخ شفاهی در مطالعات تاریخی و جایگاه آن در تاریخ‌نگاری ایران / سمیرا خسروی، رضا تاج‌آبادی و عاطفه امیریان	۴۲۵
ثبت تصویری تاریخ شفاهی / محمد مهدی خالقی	۴۴۵
آرشیوهای تاریخ شفاهی در ایران: فرصت یا تهدید / ابوالفضل حسن‌آبادی	۴۶۵
نقش مترجمان شفاهی در تاریخ شفاهی / مسلم فتح‌اللهی و علیرضا حمالی‌منش	۴۸۱
مقایسه تحلیلی سنت شفاهی با تاریخ شفاهی / دکتر مرتضی نورایی، مهدی ابوالحسنی ترقی	۴۸۹
تاریخ شفاهی: محاسن و معایب / زهرا رحیمی کرمی	۵۱۹
گزارش عملکرد مؤسسه مطالعات عصر پژوهش / علی درازی	۵۳۱
گزارش‌سنجی از طرح تاریخ شفاهی زنان سیاسی و مبارز در دوران پهلوی دوم و انقلاب اسلامی / فائزه توکلی	۵۴۹
تاریخ شفاهی زنان: ضرورت‌ها و کمبودها / بیمانه صالحی	۵۵۹
تاریخ شفاهی در ایران / مولود ستوده	۵۷۱

سخن نخست

دفاع مقدس ملت ایران به رهبری امام خمینی (ره)، در برابر تجاوز ۸ ساله رژیم بعثی، به عنوان نقطه عطفی در تاریخ معاصر ایران، و همچنین در تاریخ جنگ‌های قرن بیستم، به شمار می‌رود. رویداد حماسی دفاع مردمی تازه رها شده از یوغ استبداد ستم‌شاهی در برابر تجاوز صدام و حامیانش، تاریخ پنهان را در داخل و خارج از کشور بر آن داشته است تا به شناسایی زوایای پنهان و آشکار آن بپردازند.

یکی از ویژگی‌های دفاع مقدس ملت ایران، حضور همه اقشار در آن است. نیروهای مسلح، علما، روحانیان، استادان دانشگاه، طلاب، دانش‌جویان، دانش‌آموزان، کارگران، کشاورزان و مردم کوچه و بازار و در یک کلام، همه اقشار و طبقات اجتماعی ایران در این جریان بزرگ سهم خاصی را به خود اختصاص داده‌اند. گستردگی این حوزه سبب شده است که تنها بر اساس اسناد رسمی لشکری و کشوری نتوان تاریخ آن را نگاشت. بنابراین برای نگارش دقیق تاریخ دفاع مقدس باید به سراغ شاهدان عینی آن رویداد - در سطوح مختلف - رفت. این حوزه‌ای است که تنها با تدوین پروژه‌های تاریخ شفاهی و انجام مصاحبه‌های آن کامل می‌شود.

هرچند اندکی بعد از شروع جنگ تحمیلی، افرادی به عنوان راوی در کنار فرماندهان نظامی، مسئول گردآوری خاطرات و رخدادها شدند و پس از آن ضبط خاطرات رزمندگان ایرانی - و حتی اسرای عراقی - شروع شد و با خاتمه جنگ و طرح بحث تاریخ شفاهی در کشور، مؤسسات و نهادهایی به انجام این مهم همت گماشتند. علاوه بر آن علاقه‌مندی برخی گروه‌های دانشگاهی به این مبحث، برگزاری کارگاه‌های تخصصی تاریخ شفاهی و کارگاه‌های آموزشی تاریخ شفاهی دفاع مقدس، حکایت از توجه جامعه به این موضوع داشته و دارد، اما هنوز به نحو شایسته و بایسته بحث تاریخ شفاهی دفاع مقدس دنبال نشده است.

هر چه از آن سال‌ها دور می‌شویم کهولت سن، فراموشی خاطرات و کاهش حافظه نقش مخرب خود را بیشتر می‌نمایاند. از طرف دیگر و در اثر سیر طبیعی تاریخ، در سال‌های گذشته شماری از فرماندهان و رزمندگان دفاع مقدس رخت از جهان فانی بر بسته‌اند که این امر ضایعاتی جبران‌ناپذیر در گردآوری خاطرات و تدوین تاریخ شفاهی تلقی می‌شود. این موضوع در خصوص پدران و مادران رزمندگان و شهدای دفاع مقدس که بالتبع سن‌تر از فرزندان خود بوده‌اند، بیشتر خود را می‌نمایاند.

بنابراین از آن‌جا که مرور زمان، گردآوری منابع شفاهی دفاع مقدس و تدوین تاریخ شفاهی آن را تهدید می‌کند، ضروری است با انجام کاری علمی در زمینه گردآوری و نگهداری همه آثار دفاع مقدس اقدام کرد و به توصیه مقام معظم رهبری که فرمود: «نگهداری اسناد، پردازش اسناد، تدوین اسناد اینها خیلی مهم است نبایستی بگذارید از دست برود...»، جامعه عمل پوشاند و با تبعیت از فرمانات معظم له، بانک جامع و یک‌پارچه اسناد دفاع مقدس را به وجود آورد. لازم به این امر همکاری همه متولیان تاریخ‌نگاری دفاع مقدس و همچنین گردآوری و حفاظت اسناد کتبی و شفاهی مربوط به آن (اعم از اشخاص حقیقی و حقوقی، نهادها و سازمان‌های ذی‌ربط) است.

برای تحقق این منظور باید چند گام اساسی برداشته شود. نخست باید اهداف

کلان، سیاست‌ها و اولویت‌های حوزه تاریخ شفاهی دفاع مقدس را مشخص کرد. آن‌گاه کوشید تا انجام مراحل مصاحبه و گردآوری خاطرات هرچه بیش‌تر علمی شود. سپس با توجه به گذران عمر افراد حاضر در صحنه‌ها، به جمع‌آوری منابع شفاهی دفاع مقدس سرعت بخشید. سرانجام آثار به‌دست‌آمده را در چرخه ساماندهی، طبقه‌بندی، نمایه‌سازی و فهرست‌نویسی علمی قرار داد. امری که تنها با بهره‌گیری از دوره‌های آموزشی، کارگاه‌های تخصصی و تدوین استانداردها محقق می‌گردد.

نقش نیروهای متعهد و متخصص در تدوین تاریخ شفاهی دفاع مقدس نکته بسیار مهمی است که از نظر نباید دور داشته شود. اگر نیروهای متخصص و متعهد به انجام این مهم اهتمام نورزند، افراد ناآشنا با مفاهیم دفاع مقدس و افرادی که در جبهه حاضر نبوده و رویدادها را ندیده و درک نکرده‌اند، دست به قلم شده و ممکن است وقایع را تحریف نمایند. این نکته شاید مهم‌ترین آفت تاریخ شفاهی دفاع مقدس باشد.

سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران در آستانه بیستمین سالگرد شروع فعالیت‌های سازمانی خود در عرصه تاریخ شفاهی، به عنوان یکی از پیشگامان این عرصه، تاکنون کارگاه‌ها و کلاس‌های آموزشی تاریخ شفاهی را برگزار کرده و در برپایی کارگاه‌های تاریخ شفاهی با نهادها و سازمان‌های دیگر مشارکت کرده است. از جمله دیگر فعالیت‌های سازمان برگزاری دو همایش تاریخ شفاهی است که دومین آن با محوریت تاریخ شفاهی دفاع مقدس توسط پژوهشکده اسناد سازمان، و با همکاری سازمان‌های دست‌اندرکار تاریخ شفاهی در هفتم و هشتم مهرماه سال ۱۳۸۹ در گرامیداشت سی‌امین سالگرد دفاع مقدس برگزار گردید که مجموعه مقاله‌های ارائه شده در آن، هم‌اینک در معرض دید شما خواننده محترم قرار گرفته است.

اینک سازمان ضمن برگزاری دوره‌های آموزشی تاریخ شفاهی و مشارکت در برگزاری کارگاه‌های تاریخ شفاهی دفاع مقدس، بر آن است تا همکاری گسترده‌ای

برای تدوین استانداردهای تولید، حفظ و نگهداری، تنظیم و توصیف و اشاعه اطلاعات انجام دهد. از این رو بهتر است با مشارکت همه گروه‌های دست‌اندرکار حفظ آثار دفاع مقدس، کارگروهی تشکیل شود تا با پیروی از يك سیاست مشترك از موازی‌کاری، تداخل و پراکنده‌کاری در زمینه‌های مورد علاقه جلوگیری به عمل آید و با هم‌افزایی نیروها، کارها سریع‌تر به جلو رانده شود. در همین راستا سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران آمادگی خود را برای پشتیبانی علمی آموزشی و برگزاری نشست‌های تخصصی اعلام می‌دارد.

اسحق صلاحی
رئیس سازمان اسناد و کتابخانه ملی
جمهوری اسلامی ایران

مقدمه

پس از برگزاری دومین همایش ملی آرشیوی دربانزدهم و شانزدهم اردیبهشت ماه سال ۱۳۸۹ در پژوهشکده اسناد سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران، جلسه‌های نقد و بررسی این همایش برگزار شد. نتیجه این بحث و بررسی‌ها، تداوم برگزاری همایش‌های آرشیوی بود. از این رو با توجه به اینکه سی و یکم شهریور ماه سال ۱۳۸۹ مصادف با سی‌امین سالگرد دفاع مقدس بود، در این جلسه پیشنهاد گردید به همین مناسبت دومین همایش تاریخ شفاهی سازمان در سطح کشوری و با محوریت تاریخ شفاهی دفاع مقدس با هدف اصلی دانش‌افزایی در حوزه تاریخ شفاهی، همکاری نظری و عملی هر چه بیشتر مراکز فعال در این حوزه و تجلیل از حماسه سازان دفاع مقدس برگزار شود. به همین دلیل کارگروهی تشکیل شد.

این کارگروه، محورهای پیشنهادی فراخوان همایش را آماده کرد و برای اعضای هیئت علمی (آقایان دکتر سید امیر مسعود شهرام‌نیا، دکتر مرتضی نورایی، علیرضا کمری، دکتر علی اکبر کجباف، دکتر مرتضی دهقان‌نژاد و مرتضی رسولی‌پور) و اجرایی نخستین همایش تاریخ شفاهی، و فعالان این حوزه ارسال کرد و از آنان خواست تا

نظرات خود را برای طرح در شورای عالی پژوهشکده اسناد ارسال کنند. نظرهای رسیده در جلسه بعد شورای یاد شده مورد بررسی قرار گرفت.

پس از تهیه و تأیید طرح برگزاری همایش و تعیین اعضای هیئت علمی، دبیرخانه همایش شکل گرفت. با نهایی شدن فراخوان همایش و انتشار آن در وب‌گاه سازمان و در دیگر وب‌گاه‌های مرتبط و شماری از وبلاگ‌های اسنادی و آرشیوی، برخی خبرگزاری‌ها نیز خبر برگزاری همایش را منتشر کردند و پوستر فراخوان نیز توزیع شد. در فراخوان، محورهای همایش به این شرح زیر اعلام گردید:

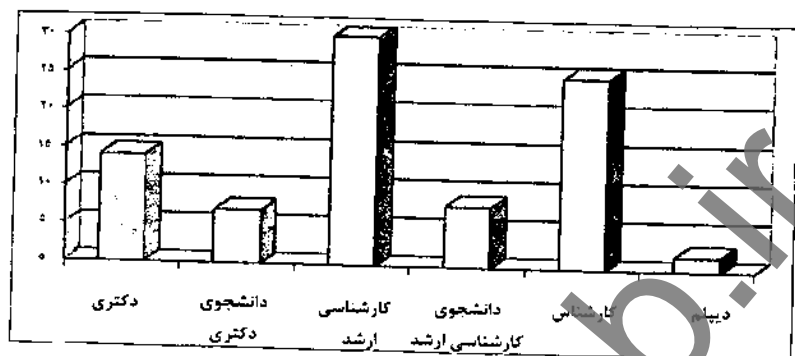
۱. تاریخ شفاهی دفاع مقدس (جبهه و پشت جبهه، آزادگان، رآویان، ...)

۲. آسیب‌شناسی تاریخ شفاهی؛

۳. کارکرد تاریخ شفاهی در حقیقات معاصر.

سپس از سازمان‌ها و مؤسسه‌های مرتبط درخواست شد یکی از کارشناسان خبره خود را برای عضویت در شورای اجرایی همایش معرفی کنند. بتدریج با معرفی نمایندگانی از پژوهشگاه علوم و معارف دفاع مقدس، حوزه هنری، سازمان کتابخانه‌ها، موزه‌ها و مرکز اسناد آستان قدس رضوی، کتابخانه، موزه و مرکز اسناد مجلس شورای اسلامی، مرکز اسناد انقلاب اسلامی، مؤسسه مطالعات تاریخ معاصر ایران، مرکز اسناد و تاریخ دیپلماسی وزارت امور خارجه، سازمان حفظ و نشر ارزش‌های دفاع مقدس ارتش، سازمان حفظ و نشر ارزش‌های دفاع مقدس سپاه و بسیج، مجمع هماهنگی کانون‌های اسنادی و تاریخ پژوهی کشور (متاب)، گروه تاریخ دانشگاه اصفهان و انجمن در حال تاسیس تاریخ شفاهی ایران، شورای اجرایی همایش نیز شکل گرفت. از جمله اقدام‌های این شورا، تعیین اولویت‌های اجرایی همایش بود.

تا زمان پایان ارسال چکیده - و کمی پس از آن - تعداد ۷۰ عدد چکیده مقاله به دبیرخانه همایش رسید که از بین آنها، ۶۰ چکیده مناسب ارسال مقاله تشخیص داده شد. اعضای هیئت علمی همایش در داوری نهایی، از بین ۶۰ مقاله رسیده به دبیرخانه همایش، تعداد ۳۴ مقاله را برای سخنرانی و چاپ انتخاب کردند.

نمودار شماره ۱: فراوانی چکیده مقاله‌های پذیرفته شدگان بر اساس مدرک تحصیلی

تعداد	مدرک و رشته
۱۸	کارشناس ارشد تاریخ
۶	کارشناس ارشد (رشته ذکر نشده)
۳	کارشناس ارشد کتابداری و اطلاع رسانی
۲	دانشجوی کارشناسی ارشد مطالعات ترجمه
۲	کارشناس ارشد ایران‌شناسی
۲	دانشجوی کارشناسی ارشد الهیات، تاریخ و تمدن ملل اسلامی
۱	کارشناس ارشد فرهنگ و زبان‌های باستانی
۱	دانشجوی کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع رسانی
۱	دانشجوی کارشناسی ارشد تاریخ

جدول ۲: ارائه دهندگان چکیده مقاله به تفکیک رشته تحصیلی
با مدرک کارشناسی ارشد و دانش‌جویان مقطع کارشناسی ارشد

تعداد	مدرک و رشته
۱۰	دکترای تاریخ
۴	دانشجوی دکتری تاریخ
۲	دکترای پرستاری
۲	دانشجوی دکتری علوم سیاسی
۱	دانشجوی دکتری پرستاری
۱	دکترای هنرهای نمایشی
۱	دکترای عرفان اسلامی

جدول ۳: ارائه دهندگان چکیده مقاله به تفکیک رشته تحصیلی
با مدرک دکتری و دانشجوین مقطع دکتری

تعداد	مدرک و رشته
۹	کارشناس (رشته ذکر نشده)
۹	کارشناس تاریخ
۲	کارشناس علوم سیاسی
۱	کارشناس اسناد
۱	کارشناس حقوق
۱	کارشناس زبان و ادبیات فارسی
۱	کارشناس اقتصاد
۱	کارشناس معارف اسلامی
۲	دیپلم

جدول ۴: ارائه دهندگان چکیده مقاله به تفکیک رشته تحصیلی
با مدرک کارشناسی و کمتر

گزارش برگزاری همایش:

مراسم افتتاحیه دومین همایش تاریخ شفاهی ایران با محوریت تاریخ شفاهی دفاع مقدس صبح روز هفتم مهر ۱۳۸۹ با تلاوت آیاتی چند از کلام الله مجید و نواخته شدن سرود جمهوری اسلامی در ساختمان آرشیو ملی (گنجینه اسناد) آغاز شد. آنگاه آقای اشعری رئیس وقت سازمان اسناد و کتابخانه ملی و پس از او آقای دکتر شهرام‌نیا معاون اسناد ملی و دبیر علمی همایش سخنرانی کردند. در پایان بخش افتتاحیه همایش، شرکت کنندگان از نمایشگاه اسناد و کتاب‌های دفاع مقدس و غرفه تاریخ شفاهی سازمان بازدید کردند. نمایشگاه با همکاری پژوهشکده اسناد و به همت بنیاد حفظ آثار و نشر ارزش‌های دفاع مقدس و با مشارکت ۱۷ مرکز دارنده این اسناد برگزار شده بود.

نشست اول با موضوع تاریخ شفاهی دفاع مقدس با ارائه سه مقاله برگزار شد. اعضای هیئت علمی این نشست آقایان دکتر نورایی و دکتر کجیاف بودند. نشست دوم همایش با عنوان «مباحث نظری» با ارائه ۴ سخنرانی برگزار شد؛ اعضای هیأت علمی این نشست، دکتر سید امیر مسعود شهرام‌نیا و رحیم نیکبخت بودند.

آخرین نشست روز نخست همایش با ارائه ۴ مقاله به موضوع «کارکرد تاریخ شفاهی» و ارائه گزارش‌های مصاحبه اختصاص یافت. هیئت علمی این نشست آقایان علیرضا کمری و سردار درودیان بودند.

نشست چهارم دومین همایش تاریخ شفاهی، در ساعت ۹ صبح روز هشتم مهر با تلاوت آیاتی چند از کلام الله مجید و نواخته شدن سرود جمهوری اسلامی آغاز شد. این نشست به کارکرد تاریخ شفاهی اختصاص یافته بود. اعضای هیئت علمی این نشست آقایان کمری و دکتر نورایی بودند.

نشست پنجم همایش (دومین نشست علمی روز دوم)، از ساعت ۱۱ صبح با محوریت «آسیب‌شناسی تاریخ شفاهی» آغاز شد. هیئت علمی ناظر این نشست

آقایان مرتضی رسولی پور و علی ططری بودند.

بر اساس برنامه همایش، پیش‌بینی شده بود که بعد از انجام فریضه نماز و پذیرایی نهار، دو نشست برگزار شود ولی با توجه به آنکه دو سخنران - علی رغم هماهنگی‌های قبلی - نتوانستند در مراسم حاضر شوند، و از سوی دیگر با توجه به آن که حدود چهل نفر از حاضران در جلسه از شهرستان آمده بودند، دو نشست پایانی همایش با هم تلفیق شد. اعضای هیئت علمی نشست آخر، آقایان دکتر شهرام نیا، دکتر نورایی و کمری بودند.

اختتامیه مراسم به برگزاری کارگاه پرسش و پاسخ با حضور آقایان دکتر شهرام نیا، دکتر نورایی و کمری اختصاص یافت تا ارتباطی میان نویسندگان مقاله‌ها، اعضای هیئت علمی و شرکت‌کنندگان صورت پذیرد و به برخی از پرسش‌های حاضران نیز پاسخ داده شود. آنگاه دکتر نورایی جمع‌بندی جلسات را به انضمام بیان تفاوت بین خاطره و تاریخ شفاهی توضیح داد. گزارش نحوه برگزاری همایش توسط دبیر اجرایی و قدردانی از مشارکت نویسندگان، اعضای هیئت علمی و دیگر حاضران و تشکر سرهنگ فرامرزی رئیس کتابخانه و مرکز ملی اسناد دفاع مقدس از برگزارکنندگان همایش، پایان بخش مراسم بود.

غلامرضا عزیزی

دبیر اجرایی همایش